

УДК 81'282:391

DOI 10.35433/philology.2 (103).2024.71-82

ІНВЕНТАР НАЗВ ОДЯГУ В ЛЕМКІВСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ

М. В. Гнатюк*, Н. І. Пашкова**

У статті проаналізовано особливості традиційних номінацій одягу, що репрезентовано в лемківському діалектному просторі. Зібрано загальні назви одягу, за способом кріплення на тілі (плечовий та поясний), за статтю (чоловічий і жіночий), за часом носіння (буденний / святковий, літній / демісезонний / зимовий). Виокремлено й схарактеризовано групи лексем на позначення назв взуття, головних уборів та нашійних прикрас. Відзначено лексико-семантичні паралелі в інших говорах української мови та в сусідніх мовах (чи діалектах) карпатського регіону. З'ясовано відмінності в ноші лемків відповідно до історичного поділу Лемківщини на ареали. Акцентовано на самотутніх назвах одягу в лемківських говірках.

Мета дослідження – виявлення інвентарю лексем на позначення традиційного жіночого та чоловічого одягу, назв взуття, головних уборів та нашійних прикрас і здійснення лінгвістичного аналізу задля визначення семантики таких назв. Джерельною базою слугували студії Ю. Бескида "Матеріальна культура Лемківщини", І. Верхратського "Про говір галицьких лемків" (1902), Ф. Коковського "Слідами забутих предків: (оповідання з минулого Лемківщини)" (1953), Н. Пашкової "Назви одягу в українських говорах Карпат" (1999), двотомне видання Інституту народознавства "Лемківщина. Том 1. Матеріальна культура" (1999) та восьмитомний "Мовний атлас давньої Лемківщини" З. Штібера (1956–1964). Ще одним важливим джерелом були власні діалектні тексти, записані упродовж 1998–2019 років від переселенців-носіїв лемківського говору (на Львівщині, Тернопільщині та в окремих населених пунктах Івано-Франківщини), що слугували ілюстративним матеріалом у дослідженні М. Гнатюк "Північнолемківські говірки переселенців: фонологічно-фонетичні риси" (2021).

У пропонованій праці використано такі методи: описово-аналітичний, зіставний, статистичний, частково – історичної реконструкції. Структура статті: вступ, огляд літератури, виклад основного матеріалу, висновки. Розділ "Виклад основного матеріалу" містить такі підрозділи: "Лексеми – загальні назви позначення одягу", "Лексеми на позначення окремих елементів одягу", "Лексеми на позначення головних уборів", "Лексеми на позначення нашійних прикрас", "Лексеми на позначення назв взуття". У розділі "Висновки"

* кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
(Національний університет "Львівська політехніка"),
myroslava.v.hnatiuk@lpnu.ua
0000-0002-1663-7095

** кандидат філологічних наук, доцент
(Асоціація українських вчителів та освітян у Великій Британії,
Лондон, Великобританія)
pashkova.nadia@gmail.com
000-0002-2567-8235

зазначено: результати дослідження засвідчують стійкість збереження самотутніх номінацій предметів одягу, які визначають лемківський комплекс жіночого народного одягу. Що ж до назв одягу, то більшість їх є ідентичною з подібними назвами на всьому українському діалектному просторі або ж у сусідніх говорах карпатського ареалу.

Ключові слова: лексико-семантична група, назви одягу, взуття, нашийних прикрас, лемківський діалект, карпатський ареал.

INVENTORY OF CLOTHING NAMES IN THE LEMKO DIALECT

Hnatyuk M. V., Pashkova N. I.

The article analyzes the features of traditional clothing names represented in the Lemko dialectal space. It gathers general terms for clothing categorized by how it is worn on the body (shoulder and waist), by gender (male and female), and by the time of wear (every day/festive, summer/demi-seasonal/winter). Groups of lexemes denoting footwear, headwear, and neck accessories are identified and characterized. Lexical-semantic parallels in other Ukrainian dialects and neighboring languages (or dialects) of the Carpathian region are noted. The differences in Lemko clothing based on the historical division of Lemkivshchyna into areas are examined. The article emphasizes the unique clothing names found in Lemko dialects.

The study aims to identify the inventory of lexemes denoting traditional men's and women's clothing, footwear, headwear, and neck accessories, and to conduct a linguistic analysis to determine the semantics of these terms. The source base includes Y. Beskyd's studies "Material Culture of Lemkivshchyna", I. Verkhratskyi's "On the Dialect of the Galician Lemkos" (1902), F. Kokovskiy's "In the Footsteps of Forgotten Ancestors: (Stories from the Past of Lemkivshchyna)" (1953), N. Pashkova's "Clothing Names in the Ukrainian Dialects of the Carpathians" (1999), the two-volume publication of the Institute of Ethnology "Lemkivshchyna. Volume 1. Material Culture" (1999), and the eight-volume "Linguistic Atlas of Old Lemkivshchyna" by Z. Stieber (1956–1964). Another important source includes the authors' dialectal texts, recorded between 1998 and 2019 from resettled speakers of the Lemko dialect (in the Lviv, Ternopil, and certain settlements of Ivano-Frankivsk regions), which also served as illustrative material in M. Hnatyuk's study "Northern Lemko Dialects of Resettled Speakers: Phonological and Phonetic Features" (2021).

The proposed work employs the following methods: descriptive-analytical, comparative, statistical, and partially historical reconstruction. The article's structure includes an introduction, literature review, presentation of the main material, and conclusions. The "Presentation of the Main Material" section contains the following subsections: "Lexemes – General Names for Clothing", "Lexemes for Specific Elements of Clothing", "Lexemes for Headwear", "Lexemes for Neck Accessories", "Lexemes for Footwear". In the "Conclusions" section, it is noted that the research results demonstrate the resilience of the unique nominative terms for clothing items, which define the Lemko women's traditional attire. As for clothing names, most are identical to similar names across the entire Ukrainian dialectal space or in neighboring dialects of the Carpathian region.

Keywords: lexic-semantic group, clothing names, footwear, neck accessories, Lemko dialect, Carpathian region.

Постановка наукової проблеми.

Традиційна матеріальна культура, зокрема одяг, так само, як і мова загалом, є основними маркерами ідентичності народу або ж певної етнічної групи, що визначають її самотутність і водночас указують на історичну спорідненість з іншими групами та мовами.

Прикметно, що під лінгвістичним прицілом є той корпус слів мови, що

безпосередньо репрезентує матеріальну й духовну культуру народу, його традиції та обряди. Назви одягу та взуття закономірно відносять до архаїчного пласту української лексики, адже з називанням цих речей і їхнім щоденним використанням людина стикається впродовж цілого свого життя, і в основному, підпорядкована історичним умовам розвитку народу, локацією побутування, порою

використання та способом носіння, є незаперечним свідченням його естетичних смаків [9: 28–32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця стаття поглиблює низку студій авторів про особливості лемківського говору, зокрема й щодо називання одягу [15].

Лексика на позначення одягу здавна перебуває предметом системного лінгвістичного аналізу в українському діалектному просторі, зокрема, такі назви в межах північного наріччя досліджували Г. Гримашевич, Д. Неділько, О. Никончук та ін.; у південно-східному регіоні – К. Глуховцева, Н. Клименко, О. Коваленко, Т. Ніколаєва, Т. Щербина та ін.; у південно-західному ареалі вивчали Г. Березовська, З. Бичко, Я. Вакалюк, Г. Войтів, В. Ґрещук, Н. Пашкова, Т. Піцура, В. Прокопенко та ін. У цьому аспекті потребує аналізу й лемківський діалект, що визначає актуальність нашої статті.

Мета дослідження. Маємо на меті: 1) виокремити інвентар лексем на позначення традиційного жіночого та чоловічого одягу (загальні назви позначення одягу, за способом кріплення на тілі (плечовий та поясний), за статтю (чоловічий і жіночий), за часом носіння (буденний / святковий, літній / демісезонний / зимовий)), а також назв взуття, головних уборів і нашійних прикрас; 2) здійснити лінгвістичний аналіз лексико-семантичних груп на позначення таких назв, а саме: "Лексеми – загальні назви позначення одягу", "Лексеми на позначення окремих елементів одягу", "Лексеми на позначення головних уборів", "Лексеми на позначення нашійних прикрас", "Лексеми на позначення назв взуття"; 3) виявити лексико-семантичні паралелі в інших говорах української мови та в сусідніх мовах (чи діалектах) карпатського регіону; 4) з'ясувати відмінності в ноші лемків відповідно до історичного поділу Лемківщини на ареали; 5) акцентувати на самотутніх назвах одягу в лемківських говірках.

Джерельною базою слугували студії Ю. Бескида "Матеріальна культура Лемківщини" [2], І. Верхратського "Про говір галицьких лемків" (1902 [3]), Ф. Коковського "Слідами забутих предків: (оповідання з минулого Лемківщини)" (1953) [12], Н. Пашкової "Назви одягу в українських говорах Карпат" (1999) [20], двотомне видання Інституту народознавства "Лемківщина. Том 1. Матеріальна культура" (1999) [16] та восьми томний "Мовний атлас давньої Лемківщини" З. Штібера (1956–1964) [23]. Ще одним важливим джерелом стали власні діалектні тексти, записані упродовж 1998–2019 років від переселенців з Північної Лемківщини (тепер Республіка Польща) – носіїв лемківського говору (на Львівщині, Тернопільщині та в окремих населених пунктах Івано-Франківщини), що слугували ілюстративним матеріалом у дослідженні М. Гнатюк "Північнолемківські говірки переселенців: фонологічно-фонетичні риси" (2021) [6], а також напрацювання інших дослідників в означеній царині [1; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 18].

У пропонованій праці використано такі методи: описово-аналітичний, зіставний, статистичний, частково – історичної реконструкції.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Вступні зауваги. На позначення загальної назви одягу в лемківських говірках вживають різні за походженням назви.

Лексеми – загальні назви позначення одягу. Різноманітні фонетичні та словотвірні форми *od'in'е, od'in'e, ud'zen'e* побутують у лемківських та гуцульських, а також у західнополіських говірках української мови [1]. Словотвірні варіанти *od'iy, god'iy, ud'iy* вживаються як у лемківських, так і в інших західноукраїнських говірках, а саме: у покутських, середньозакарпатських, наддністрянських за підтримки словц. *odév* та ч. *oděv*, а також у поліських,

середньонаддніпрянських та степових говірок, проте варіант *приодіва* – тільки в лемківських.

Словотвірний дериват *од'іван'є* характерний для лемківських та гуцульських говірок. М. Лесів фіксує також ендемічну лемківську форму *одеджа* [17: 65].

У лемківських та закарпатських ужанських говірок уживаються форми *обл'ек, обл'ік, облечі'н'а, облечын'а*, паралельні до ч. *oblek* 'костюм', *oblíceni* 'одяг', *obleći* 'одягти', словц. *oblek*, схв. *облака*, блг. *облекло*, влуж. *hoblak* 'одяг' [5: 19–27]. Дієслово *облечи* 'одягти' відоме в лемківських говірок [1: 441].

Зі значенням 'одяг' варіанти *ноша, нош'є, нош'і* побутують у лемківському, гуцульському, закарпатському, марамороському, наддністрянському, буковинському говорах, пор. словн. *poša*, болг. *носиш*.

Назва *шат'а, шати* як загальна назва одягу поширена у південнолемківському та бойківському говорах, а також в ужанських та верховинських закарпатських говірок, (пор. п. *szata*, ч., словц., луж. *šat* 'одяг').

Верхній одяг лемки називали *нагортка* або *накидка*.

На позначення зневажливої загальної назви одягу, білизни та старого поганого одягу, ганчір'я на всьому карпатському ареалі, зокрема в південнолемківських говірок виступають ще форми *шмат'а, шмат'є, шмат'і, шмак'і*, також *р'анд'а, р'анди, ринди, ринд'є, ронд'і* у лемківських, закарпатських, гуцульських і бойківських говірок [5: 34–47].

Назва *'хусты, 'хуста, 'хуст'а, 'хус'ц'а, 'хустіє, хушча* вживається із семантикою 'загальна назва білизни', 'одяг під час прання' та 'хустки' в лемківських, наддністрянських і бойківських говірок.

Словом *стрий* позначається комплект одягу в більшості говірок карпатського ареалу.

Унгаризм *'фалат* 'шматок', 'клапоть' та збірне *фалаття* 'дрантя'

зафіксовані в лемківських [1: 477] та закарпатських говірок Виноградівщини, Берегівщини, Мукачівщини.

Тільки в лемківських говірок варіанти *лахы, уахы* занотовано в значеннях 'одяг' та 'білизна' [9: 40], що М. Лесів трактує як словакізм [17: 76].

Лексеми на позначення окремих елементів одягу. Лексеми на позначення основи одягу – сорочки лемки вживають низку назв, а саме: *опліччя, оплеуко, пліча, станч, станок*. Назва сорочки *опліччя* з усіх українських говорів вживається тільки на Лемківщині.

В ужитку були також і назви *кошуля, кошеля чачкаста, чахлик*, який за описом Франца Коковського можна реконструювати як вишивану на руках сорочку, де наявні такі обов'язкові елементи: *обшивка* (себто комір), *спертій на спинку*; *груди, плечі, наплічка, рукави*, зав'язані *застіжкою*. Сорочка мала *запонку-спинку*, *комірець обшивку-рубець*, *вставку на плечі наплече*, *чохла на рукавах нарукавники*.

Тільки в лемків спідня жіноча сорочка мала назви *тісноха* та *дрік* [4: 325–326, 330]. Сорочка-*чахлик* сягає лише до рівня пояса ("*по пупець*"), далі дошивають з менш якісного полотна *подолок*, який доходить аж до колін [3: 26; 13].

Сорочки до колін також мали назву *подолок, подулок*.

Спідниці лемкинь були однією з визначальних деталей локального комплексу вбрання. Дівоча спідниця, пошита з легкої тканини здебільшого синього, менше рожевого або червоного кольору, мала назву *літник* [13]. Його колір виконував функцію маркера соціального стану жінки: якщо для заміжніх – зеленої, білої чи бузкової барви, то для вдів – чорної [13].

Збирана спідниця в деяких місцевостях також мала назву *кобат, кабат, кабатик* – слово угорського походження, що в інших говірок карпатського ареалу позначає верхній одяг [5: 116].

Фартух (нім. *Vortuch*) – це назва святкової лемківської спідниці з купованої тканини. Фартухи мали *збиранки*, дрібненькі *зморшки* (плісування), оздоблювали при поясі *обшивкою* (обов'язково з м'якої матерії) з довгим мотузком для запов'язування довкола фартуха [14].

Спідницю загалом обшивали навкруги *фарбіткою* (вузькими кольоровими стрічками), а для заміжніх жінок – зеленими, червоними, білими чи жовтими шнурочками, крайками [14].

Якщо спідниця була мальована олійними фарбами, то її називали *мазанкою*. Спідниці, пошиті з широкими складками, мали назву *фарбанка* або *сукня*. З вибівки шили *мальованки*, як у бойкинь. Під спідницю вдягали *подолок* [4: 333].

Натільна білизна мала варіанти *спідник*, *споднік*. Її частинами були нижня сорочка та спідниця білого кольору, ідентично пошита з *коніпного* (згрібного полотна, а в заможніших *газдинь* – із лляного), як і верхня спідниця, щоправда вже без нашивок і окремих *фальбань* (шлярок, зібраних у складочки смужок тканини, пришитих для декорування одягу) [14].

Запаска (також сплісована, але з тканини кращого ґатунку та насиченіших відтінків) вдягали поверх спідниці. Як і *фартух*, *запаску* також прикрашали поверх нашиті стрічки. Низ *запаски* доповнювали мереживні складки [14].

Маркерним елементом лемківського одягу є безрукавка, що локально має різні номени. *Лейбик* (*лейбича*, *горсет*, *корсетка*) – це камізька, яку шують з чорної тканини для щоденного вжитку; для церковних чи інших святкових днів використовували матерію темно-зеленого чи синього кольору. Зі сукна темно-бордового (гранатового) кольору шили безрукавки на найбільші свята на східній і південній Лемківщині, середній та західній Бойківщині, у надсянських говірках, пор. угорське та словацьке діалектне *lablik*. Германізм *лайбик*, *лейбик*, *либик*, *лайбрік*, *лейбик*,

лайблик, *лайбича*, *лейбік*, *ляйбик* уживають на Лемківщині на позначення безрукавки й рукавного одягу [9: 50].

Лейбик прикрашали нашивками та жовтими металевими гудзиками, край обшивали купованою драбинкою. На обох полах *лейбика* ззаду вишивали так звану *кошицю* – візерунок подібний до галузки ялини, а на грудях – "*количка*" (маленькі коліщатка).

Чоловіча голубого кольору камізька мала назви германського походження *бруслик*, *друшляк*, *лайбик*, *лейбик*, із двома рядами блискучих гудзиків. У північнолемківських говірках засвідчено варіанти *брушлик*, *бруслик*, *брушл'ак*, *брусля*, *друшляк* 'короткий кожушок без рукавів або довга камазоля'.

Цей германізм має паралелі і в бойківських, і в закарпатських говірках, в угорській, словацькій та польській мовах. У західнолемківському ареалі такі камізьки вишивали в хвостових закінченнях виробу й на твердій нашийній частині цього типу верхнього одягу. Прикрашали рослинними елементами, зокрема: листками різної форми, квітково-плодовими кетягами чи гілочками із використанням регіональних квітів. Саме гаптування знавці шиття кваліфікують як одне із найпишніших в українському етнографічному просторі, що характеризується розкішним мистецьким виконанням.

Запозичене з угорської слово *катанка* використовували замість назв *лейбик* чи *бруслик* на пограниччі Лемківщини та Бойківщини, чоловіча *катанка* була спереду нашивана блискучими золотими гудзиками, там же відомі жіночі каптаники-*болерики* [2].

Назва *опасок* у значенні 'жіноча безрукавка' вживається тільки в лемків [4: 334]. Типовою лемківською жіночою безрукавкою є *горсик* з *клапцями* (*лаптями*).

Хутрянку безрукавку називали *кожуца* [Лемківщина 336].

Своєрідні рукавиці мали назву *зап'ястки* [4: 333].

Тепла одежа або *верхня накидка*, *нагортка*. Узимку жінки вбирають *кожушки*, *кожушниці*, з пишно нашитими різноколірними нашивками або *куртаки* [23: I: 50]. *Куртаки* – це сукняні *нагортки*, кроєм подібні до корсеток, але з рукавами і ширші, вільніші. *Куртаки* або *гуньчата* є оброблені білим сукном, або зеленим та червоним шнурком – *сукнятом*, довкола шиї, кінців рукавів, знизу та спереду [14]. Довгих до колін *гуньок* (*куртаків*) жінки не носять [14].

Відома тут і святкова *шуба-мент*, обкантована лисячим чи баранячим хутром: *обиыта баранком і футром лишкы*, звана през лемків ментом, *котру жены вдівали на велике торжество* [18].

Також згадують облямований смухом сукняний *контуш* [4: 340]. Поширення лексеми *кахтан*, *кафтаник* у значенні 'коротка верхня одежа' на Лемківщині картографує З. Штібер [23: I: 50]. Загальноукраїнське *каптан* потрактовано як запозичення з турецької мови [11: II: 377; 23: II: 70; 22: 590].

На позначення блузи відома лексема *візитка*, уживана в цьому значенні й на Буковині [5: 137]. У лемківських, бойківських і надсянських говірках наявний германізм *кацабай* із семантикою 'верхній короткий рукавний одяг з полотна' [5: 137].

Узимку лемківські чоловіки носили зверху *лейбика* – коротку *гуньку* з *крилами* 'короткий піджак з шерсті вівці', або *сердак* з білої вовни, який прийнято обкантовувати чорним сукняним шнурком. Або, як варіант, був *кожух* – з лицьового боку білий, гаптований нитками і шкірою, здебільшого без рукавів, але завдовжки нижче за коліна. Лемкам була відома також і лексема *куртка*. Дослідники лемківської носії наголошують на віковій градації щодо використання *кожуха*, вичиненого з баранячої шкури, і стверджують, що такий верхній одяг притаманний тільки

чоловікам солідного (старшого) віку, натомість молоді парубки категорично таке не носили [14].

Ще одним елементом верхнього одягу в лемків є безрукавний *кожух сердак* (*верхня накидка*). *Сердак* – це серединний тип верхнього одягу поміж *гунькою* та *чуганею* (сукняне півпальто із домотканого полотна, що є 3/4 частиною *чуги*) [14]. Орієнталізм *сердак* поширений і в гуцульському говорі.

Специфічним різновидом лемківського верхнього одягу є *чуга*, *чуха*, *чуганя* – довгий плащ, пошитий із суцільних шматків доморобної тканини з коміром-накидкою, що звисає по плечах нижче за пояс, званим *галереєю* або *кляпанею*, оздобленим висячими френзями – *свічками*, через що, як описує І. Франко, *сусіди-бойки дражнили лемків чухонцями та свічками*, а мешканців північнолемківських сіл Боднарка, Вапняне, Воля, Циклінка – *пупкарями та цицкарями* за назвою петельок на *чугах* [4: 339].

Цей різновид давнього одягу, що є обов'язковим атрибутом шлюбного обряду, має місцеві відмінності. Зокрема, для центральної Лемківщини притаманний білий пасок на комірі та рукавах, які як альтернатива кишеням здолу є зшитими. Поблизу с. Великого Вислока визначальним є коричневий вишиваний візерунок. А довкола сіл Розділля, Фолюш, Боднарки побутував комір у формі *накидки* [14].

Ю. Бескид також свідчить, що лемки мали прізвиська від свого одягу, а саме *куртаки* і *чуганці*. Прізвисько *куртаки* пов'язане зі словом *курта*, *куртка*, а *чуганці* зі словами *чуга* або *чуганя*.

Орієнталізм *чуга* відомий і на Закарпатті, а на решті території України вживалися форми *чугай*, *чугайіна* [5: 92]. Їхнє поширення на Лемківщині подає Штібер [23: I: 42]. О. Брюкнер пояснює походження слова з турецької мови через угорське посередництво [22: 81].

Узимку лемківським верхнім чоловічим одягом також був *кожух* і

гунька (мала вирізом на спині та стегнах). Кишені на таких виробках були оздоблені нашитою синьою чи червоною сукняною матерією. Побутували й "сліпі" кишені, зашиті над стегнами [14].

Давній вид карпатського довгого хутрянного або сукняного ворсистого одягу позначено іменником *губа* і формою *губан'а* в деяких східних лемківських і закарпатських, а також у західних бойківських говірках [9: 41].

У лемків Тернопільщини відомий ще унгаризм *доломан* 'верхній одяг, плащ'.

Чоловіки вдягали коротку льняну або конопляну сорочку-опліча, без вишивок, стародавнього крою, що застібалася ззаду, або по західнолемківських селах – на плечах, *гачі* – вузькі штани з домашнього полотна, а наверх лянні штани *ногавки*, *нагавки*, *ногавиці* з однотонного льняного полотна або вовни.

Узимку поверх полотняних штанів одягали білі домоткані штани з овечої вовни, репрезентовано назвами *ховошні*, *холошні*, *голошні*, *колошні*. Локальними назвами штанів є *клоканки*, *клокачки*, *рецеце* та *віцішкет* [14: 326].

Штани тримав вузький шкіряний ремінь, далі зверху йшов другий чотири пряжковий пояс *черес* або *югас* із візерунком завширшки 20–25 см [15]. Звичайний пояс мав назву *пасок*, тканий – *крайка*, *гарасівка*.

У с. Гачава чоловіки носили фартух – *шури*.

Лексеми на позначення головних уборів. На голові лемки-чоловіки носили чорний фетровий капелюх *калап*, який називали *угерським*, оскільки слово має угорське походження і побутує також на Закарпатті. Літні солом'яні капелюхи мали назву *киляпики*, що, очевидно, є результатом фонетичного засвоєння архаїчної назви головного убору *калап*, *колап*, відомої також на Закарпатті.

Капелюхи з крисами називали *крисак* або *крисаня*, як і в гуцулів. Вузьколокальною є відтопонімічна назва капелюха – *баговчак*. *Галузочкою*

на перку називали прикрасу на капелюсі у формі розгалуженої гілки в селах Ягільниця, Нагірянкa, Салівка та Хомяківка на Тернопільщині.

Коли парубок одружується, то його капелюх оздоблюють пучечком квітів, крайкою та обвивають поміж стрічки барвінком. У руках наречений тримає обв'язаний білою хустиною та барвінковою в'язаночкою топірець [13]. *Гунька* повинна бути обов'язково нова з вовни, облямована чорним сукном.

Баранячі зимові шапки називали *баранки*, *бараниці* та *копачі*. Зимові круглі чоловічі шапки з баранковим дном і вухами мали назву *богородиці*.

Жінки, як і по всій Україні, носили *хустку*, *хуща*, заміжні – *очіпок* або *трубатий чепець*, подекуди під нього надягали *хімлю*, *химку*, *хомевку*, як на Волині, а влітку носили *загорту* з *кривулею*. Узимку ще були баранкові теплі вовняні хустки. Варто зауважити, щоб купити таку хустку, то потрібно було продати одну, а інколи й дві корови.

Оригінальним головним убором-візитівкою жінок центральної та східної Лемківщини був *фацелик*, *фацелича* – біла хустка, яку зав'язували ззаду на шії. Великий *фацелик* – це велика за розміром біла хустка, яку зав'язували у широкі трубкоподібні складки (*фалди*) над плечима. Юліан Тарнович пояснює, що їх називають *фацеличатами* від італійського слова *facelietto* 'хустина' і що ця назва походить ще відтоді, як римляни торгували кращим в Карпатах (Ю. Бескид) [14].

Білі вишиті хустки (*малі фацелики*) вишивали на одному куті та зав'язували на потилиці "*на чубок*".

Велику білу хусту – *великий фацелик* з фабричної матерії накидають на голову і зав'язують у широкі фалди над плечима, утворюючи виступ над чолом. Ця хустка звисає до половини спідниці-*фартуха*, поза плечі по раменах придержана окремою білою льняною *плахтинкою*, *рубцем*, оба кінці якого жінка заплітає поза рамена.

Фацелик відомий здавна традиційний головний убір лемківських заміжніх жінок в центральній-східній Лемківщині (білого кольору, сильно накрохмалений, розміром 2 на 2 метри, накладали поверх *чіпця*) [13].

Дівчата носили вінок-*парту*, накидали на плечі, але не носили на голові *рантух*, *плахтину*, як і в цілому карпатському етнопросторі. Білий полотняний *рантух* (нім. *Randtuch*) був завдовжки нижче за стегна.

Після завершення весільного обряду, по т. зв. *почіпчинах*, молодиці перев'язують голову хусткою в *три роги* з довгим кінцем аж за пояс – *хустям* – *рубцем*. Молода жінка могла одягти *хімлю* і *чіпець* лише після власного весілля.

Лемкиням відомі хустини *едвабні* (шовкові), *баранкові* великі вовняні, як також *верети* і *плахти* (вовняні в клітинку), *ранцілівки* (квітчасті з люреksom), *шафолки* (великі з торочками) хустки. Були ще куповані *гарстувки* (вовняні фабричні), *гатласки*, *штофки*, *тибетівки* (квітчасті малі без торок), вовняні в'язані *кестемани* (відомі й на Закарпатті) [21].

Лексеми на позначення нашійних прикрас. Традиційний костюм лемкинь доповнюють нашійні аксесуари, що здавна засвідчували естетичні вподобання та соціальний статус. На шії жінки й дівчата Лемківщини носили *коралі*, *пацьорки*, *пацьорки*, *пацьерики*, комірці з бісеру *кривульки*, *корольки*, *кризи*, *крайчі* [13].

Власне лемківською прикрасою є *кривулька* – це вигадливо сплетене кругле намисто-пектораль від шії до плечей з дрібних скляних намистин, яке колись прикрашало святкове вбрання на східній Лемківщині. Для виготовлення великої *кривульки* потрібно понад 20 000 маленьких намистин і близько 100 годин роботи.

Характерними для дівчат є *гердани* з *пацьорків*, *крайки*, *пацьорки* – намиста зі саморобних кораликів золотого, голутого, зеленого, фіолетового або

червоного кольорів, а під час посту мають вироби чорного та/і темно-фіолетового відтінків. Молодиці поповнюють свій гардероб коралями з *дукатами*, *медаликами*, *хрестиками*. Жінки старшого віку мають білі або чорні *пацьорки* з *коралями* [15].

Дівчата й молодиці прив'язують позаду, на обох закінченнях намиста широку вишиту стрічку, т. зв. *басабанку*, *басамунку*, *басамунчу*, кінець якої звисає аж до пояса [15].

Лексеми на позначення назв взуття (лемківське обуття). Лемкині вбували черевики – *шкірні*, *скірні*, чоботи *скоренки*. Саморобні важкі черевики мали назву *боганчі* [Лесів, 7], що походить з угорської *bakancs*, взували також *боцькори* 'постоли' [Лесів, 3], з дерева робили *дерев'яки* [4: 340]. Слова *боцькори* й *боканчі* вживаються також у закарпатських говірках.

Шкіряне взуття *керпці*, *ходаки*, *боцькори* мало *востроки* 'прорізи для ремінців', кінці ремінців з'єднувалися *волоками* 'шнурками'.

У холодну пору на *керпці* одягали вовняні мішки – *сукнянки* (Ясельський повіт).

Властивими лемкам є зимові черевики зі сукняної матерії *сукняки*, що їх одягають поверх *ходаків*. На *ходаки* використовують менш якісну шкуру домашньої виготовлення. *Ходаки* прив'язують до ноги сукняними плетеними з чорної шерсті шнурівками, т. зв. *настрочанками*. Закручують ноги вище за кісточки у білі (конопляні чи лляні) *онучки*: "Походив-почвалав коло нашої кучы, Дзюрави керпці мав – потратив онучы".

Інша назва онуч – *феца* – була вжитку в селах Ягільниця, Нагірянка, Салівка, Хомяківка Чортківського р-ну на Тернопільщині.

За поганої дощової погоди чи снігу взувають високі *боксові* або *ютові чоботи* з *підківкою* на високому каблуці, а цілий *зап'яток* оббитий блискучими цвяшками (в різні візерунки – зірки, колеса, сонця тощо).

У новітніший час лемкам відомі назви *черевики* та *напівчеревики* [13].

На позначення лексеми шкарпетки в лемківському ареалі відомі й німецькі запозичення *фусиклі*, *штрумфлі*, що побутують і на Закарпатті. Слід зазначити, за діалектними особливостями та матеріальною культурою Лемківщину історично прийнято поділяти на три ареали [13; 14]

До першого ареалу належить лемківсько-бойківське пограниччя, де перетинаються традиційні елементи одягу східнолемківського та західнобойківського ареалів, що зумовило появу перехідного самобутнього способу мережкування, декорування *горсетів*, *катанок*, *лейбиків* (*лайбиків*), вишивання сорочок і оздоблення нашивками запасок і спідниць [15].

До меж їхнього поширення можна віднести всі українські села Балигородщини з Тісенською частиною, села над р. Ослава з Команецькою частиною по містечко Буківсько й витoki річки Вислока [13].

Другий ареал – це українські села центральної Лемківщини з Риманівською частиною, довколишні села від м. Дукля вздовж річки Яселки, далі вздовж лемківсько-словацького порубіжжя до села Висова, а на півночі межі сягають Грибівського та частини Горлицького повітів [13]. Ключовими відмінностями в жіночому одязі другої групи є те, що жіночі корсетки тут мають ще понизу мережані або гаптовані в квіти, сонце тощо клаптики (*клапці*, *лапті*), не нашивані драбинчастими візерунками [14].

Буденні й святкові сорочки не мають густого вишиття. Манжети й комір довкола шиї, рукави мають подекуди вишивані елементи. *Фацелики* (*хусті*) оздоблені лише фабричними прикрасами – квітами, галузочками черешень чи вишень, різноманітними мережками, очками, колісчатими тощо [14]. Строкатості спідниць тут не відшукаємо, а, навпаки, тільки в одну смугу поєднано різноманітні *очка*, *кривульки*, *пружки*,

в'язочки квітів, лісових і городових ягід тощо. Спідниця в жінок *визбирана* – сплісована в рівні пасма, як у гармонії (акордеону) [14].

Ця група є найбільш самобутня з мінімальною кількістю чужоземних віянь. Деякі лінгвісти й етнографи в лемківському жіночому й чоловічому одязі цієї групи вбачають словацькі нашарування. Не можемо не погодитися, що така позиція не зовсім коректна, адже лемківський ареал простягся історично в межах трьох сучасних держав (Польщі, Словаччини та України), тож через безпосереднє контактування мешканців цього краю можлива незначна схожість в одязі лемківсько-закарпатсько-словацького порубіжжя [14].

Третій ареал – це Західна Лемківщина, де схрестилися в матеріальній культурі словацькі, чеські та польські гуральські впливи.

Для цього типу характерна особлива орнаментальність. Тут перетинаються польсько(гуральські)-словацько-чеські риси і в жіночому, і в чоловічому вбранні [13].

У цій групі не знайдемо традиційно збираних спідниць. Спідниці оздоблені в'язочками квітів, легко зібрані знизу доверху. Відсутня традиція зав'язування білих хусток у широкі роги. Замість корсеток, вбирають *блюзки* (*лейбики* з рукавами) на противагу до більшої частини Лемківщини.

Дівчата носять на головах різнокольорові *фацелики* та не знають зимових теплих вовняних хусток (*верет*) [13].

Автентична лемківська жіноча верхня *нагортка* (плащ) з лисячим хутром – *лисиця*, *кирея*, що її вдягали на себе молоді до шлюбу, в цьому ареалі також відсутня, хоч цей плащ, підбитий хутром з лисиці та довкола облямований лисячим хвостом, зберігся в нас ще від княжих часів. Як підтвердження, за традицією ще й до сьогодні молодят називають князем і княгинею [13].

Висновки й перспективи дослідження. Самобутні предмети, які

визначають лемківський комплекс жіночого народного одягу, – коротка сорочка (опліччя), камізелька (катанка, лейбик) з клаптями, фацелик, сплісована спідниця-фартух і сплісована запаска з нашитими стрічками, кривулька. У чоловічому одязі ендемічним предметом є чуганя, від назви якої утворено багато прізвиськ лемків, що відрізняють їх від інших етнічних груп українців.

Ендемічні лемківські назви одягу – баговчак, богородиця, болерик, віцішкет, галерея, дрік, зап'ястки, кияльник, клокавки, копач, корольки, кривулька, криза, лахи, мент, нагортка, настрочанка, опасок, опліччя, оплецо, пліча, приодіва, рацлівка, рецеце, свічки, скоренки, станок, станча, тісноха, фацелик, феца, шафолка.

Словотвірною ознакою лемківських назв одягу є пестливо-зменшувальні утворення іменників четвертої відміни, як-от: брусля, гуньча, кожуца, лейбича, станча, хуца, фацелича.

Найбільше подібних предметів народного одягу лемків можна побачити в словаків та лужицьких слов'ян-сербів.

Що ж до назв одягу, то більшість їх є ідентичною з подібними назвами на всьому українському діалектному просторі або ж у сусідніх говорах карпатського ареалу, зокрема, у закарпатських та гуцульських. Тому перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні лексико-семантичних паралелей назв лемківського одягу з іншими діалектними ареалами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Атлас української мови. За заг.ред. кол.: І. Г. Матвіяс (голова), Я. В. Закревська та ін. Київ: Наук. думка, 1988. Т. II: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. 1988. 520 с.
2. Бескид Ю. Матеріальна культура Лемківщини. Торонто: ООЛ, 1972. 166 с. URL: <https://lemko.org/lih/beskid/index.html> (дата звернення: 03.07.2024).
3. Верхратський І. Про говір галицьких лемків. Львів: ЗНТШ, 1902. Т. V. 480 с.
4. Лемківська вишиванка. *Матеріали з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 21.07.2024).
5. Войтів Г. Назви одягу в пам'ятках української мови XIV–XVIII ст. *Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. 209 с.
6. Гнатюк М. В. Північнолемківські говірки переселенців: фонологічно-фонетичні риси. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова*. Львів, 2021. 286 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/dis_hnatiuk.pdf (дата звернення: 05.07.2024).
7. Гримашевич Г. І. Ендемізми в поліських говірках. *Діалектологічні студії. 4. Школи, постаті, проблеми*. Львів, 2004. С. 246–250.
8. Гримашевич Г. Лексикографічна репрезентація назв одягу та взуття середньополіського діалекту. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 122–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2008_12_2 (дата звернення: 03.07.2024).
9. Гримашевич Г. І. Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті. *дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01*. Київ, 2003. 532 с.
10. Гримашевич Г. Назви одягу та взуття у контексті східнослов'янських мов (на матеріалі драми-феєрії Лесі Українки "Лісова пісня"). *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. № 7. 2001. С. 28–32.
11. *Етимологічний словник української мови*: В 7 т. Мельничук О. С. (ред.), Київ, 1982–2012.

12. Коковський Ф. М. Слідами забутих предків: (оповідання з минулого Лемківщини). Нью-Йорк: Говерля, 1953. 80 с.
13. Лемківський одяг. *Lemky.com*. URL: https://lemky.com/16-lemkivsky_odjag.html (дата звернення: 23.07.2024).
14. Лемківський одяг. Історія народного одягу. *Рідна Мода. Традиційний і сучасний український одяг для молоді та панства*. URL: <http://www.ridnamoda.com.ua/?p=2127> (дата звернення: 23.07.2024).
15. Лемківський одяг. *Одежа. Карпати*. URL: <https://carpathy.nadvirna.com/index.php/hutsulskyy-kray/molfarstvo/lemky/odezha> (дата звернення: 23.07.2024).
16. Лемківщина / відп ред Ю. Гошко. Т. 1. Матеріальна культура. Львів: Інститут народознавства України, 1999. 360 с.
17. Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава: Український архів, 1997. 492 с.
18. Новіцька О. Загальні назви одягу у говірках Підгаєччини Тернопільської області. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 10. 2019. С. 125–134.
19. Одтворили лемківське облечыня / Zrekonstruowano lemkowski stroje. *Radio-Lemko.pl*. URL: <https://wordpress.radio-lemko.pl/?p=5984> (дата звернення: 28.07.2024).
20. Пашкова Н. І. Назви одягу в українських говорах Карпат. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1999. 227 с.
21. У музеї на Тернопільщині... *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3364264-u-muzei-na-ternopilsini-pokazuut-barviste-rozmaitta-lemkivskih-hustok.html> (дата звернення: 26.07.2024).
22. Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1957. 806 s.
23. Stieber Z. Atlas jezykowy dawnej Lemkowszczyzny. Lodz, 1956–1964. Zesz. I–VIII.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Atlas ukrainsoi movy (1988). [Atlas of Ukrainian language] / ed. by : I. H. Matviias, Ya. V. Zakrevska et all. Kyiv: Nauk. dumka, Vol. 2 : Volyn, Naddnistrianshchyna, Zakarpattia i sumizhni zemli. 520 p. [in Ukrainian].
2. Beskyd, Yu. (1972). Materialna kultura Lemkivshchyny [Material culture of Lemko Region]. Toronto: OOL. 166 p.
URL: <https://lemko.org/lih/beskid/index.html> (reference date: 03.07.2024) [in Ukrainian].
3. Verkhratskyi, I. (1902). Pro hovir halytskykh lemkiiv [About speech of Galician Lemky]. Lviv: ZNTSh. Vol. V. 480 p. [in Ukrainian].
4. Lemkiv embroidery. Materials from Wikipedia - the free encyclopedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%88%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0> (reference date: 21.07.2024) [in Ukrainian].
5. Voitiv, H. (1995). Nazvy odiahu v pam'iatkakh ukrainsoi movy XIV–XVIII st. [Names of clothing in records of the Ukrainian language of the 14th–18th centuries. Manuscript]. PhD (c) thesis 10.02.01. Lviv: NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. 209 p. [in Ukrainian].
6. Hnatiuk, M. V. (2021). Pivnichnolemkivski hovirky pereselentsiv: fonolohofonetychni rysy [North Lemkian Immigrants' Dialects: Phonological-Phonetic Features. Manuscript]. PhD (c) thesis 10.02.01. Lviv. 286 p.
URL: https://lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2021/04/dis_hnatiuk.pdf (reference date: 05.07.2024) [in Ukrainian].
7. Hrymashevych, H. I. (2004). Endemizmy v poliskykh hovirkakh [Endemism in Polissian Dialects]. *Dialektolohichni studii. 4. Shkoly, postati, problemy*. Lviv. Pp. 246–250. [in Ukrainian].
8. Hrymashevych, H. (2008). Leksykohrafichna reprezentatsiia nazv odiahu ta vzuttia serednopoliskoho dialektu [Lexicographic representation of clothing and shoes names in the Middle Polissian dialect]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. No.

12. Pp. 122–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2008_12_2 [reference date: 03.07.2024] [in Ukrainian].

9. Hrymashevych, H. I. (2003). *Nominatsiia odiahu ta vzuttia v serednopoliskomu dialekti* [Clothing and shoes nomination in the Middle Polissian dialect]. Manuscript. PhD (c) thesis 10.02.01. Kyiv. 532 p. [in Ukrainian].

10. Hrymashevych, H. (2001). *Nazvy odiahu ta vzuttia u konteksti skhidnoslov'ianskykh mov (na materialy dramy-feierii Lesi Ukrainky "Lisova pisnia")* [The clothing and shoes names in the context of East Slavic languages (based on Lesya Ukrainka's extravaganza drama "Forest Song")]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka*. No. 7. P. 28–32. [in Ukrainian].

11. *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (1982–2012)*. [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Arranged by Melnychuk O. S. (eds.). In 7 vol. Kyiv. [in Ukrainian].

12. Kokovskyi, F. M. (1953). *Slidamy zabutykh predkiv: (opovidannia z mynuloho emkivshchyny)* [In the footsteps of forgotten ancestors: (stories from the past of Lemko Region)]. New York: Hoverlia. 80 p. [in Ukrainian].

13. Lemki clothing. *Lemky com*. URL: https://lemky.com/16-lemkivsky_odjag.html [reference date: 23.07.2024] [in Ukrainian].

14. Lemki clothing. *History of folk clothes. Native Fashion. Traditional and modern Ukrainian clothing for youth and nobility*. URL: <http://www.ridnamoda.com.ua/?p=2127> [reference date: 23.07.2024] [in Ukrainian].

15. Lemki clothing. *Clothes. Carpathians*. URL: <https://carpathy.nadvirna.com/index.php/hutsulskyy-kray/molfarstvo/lemky/odezha> [reference date: 23.07.2024] [in Ukrainian].

16. Lemkivshchyna (1999) [Lemko Region] / arranged by Yu. Hoshko. Vol.1. *Materialna kultura*. Lviv: Instytut narodoznavstva Ukrainy. In 7 vol. 360 p. [in Ukrainian].

17. Lesiv, M. (1997). *Ukrainski hovirky u Polshchi* [Ukrainian dialects in Poland]. Warszawa: Ukrainskyi arkhiv. 492 p. [in Ukrainian].

18. Novitska, O. (2019). *Zahalni nazvy odiahu u hovirkakh Pidhaiechchyny Ternopilskoi oblasti* [Clothes Vocabulary in the Subdialects of Pidhaytsi District of Ternopil Region]. *Linhvostylistychni studii*. No.10. Pp. 125–134. [in Ukrainian].

19. Lemki clothes were presented. *Zrekonstruowano lemki stroje*. *Radio-Lemko.pl*. URL: <https://wordpress.radio-lemko.pl/?p=5984> [reference date: 28.07.2024] [in Ukrainian].

20. Pashkova, N. I. (1999). *Nazvy odiahu v ukrainskykh hovorakh Karpat* [Clothing names in the Ukrainian dialects of the Carpathians]. PhD (c) thesis 10.02.01. Kyiv. 227 p. [in Ukrainian].

21. *U muzei na Ternopilshchyni ...* [In a museum in Ternopil Region...]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3364264-u-muzei-na-ternopilsini-pokazuut-barviste-rozmaitta-lemkivskih-hustok.html> [reference date: 26.07.2024] [in Ukrainian].

22. Brückner, A. (1957). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. [Etymological dictionary of the Polish language]. Warszawa : Wiedza Powszechna. 806 p. [in Ukrainian and Polish].

23. Stieber, Z. (1956–1964). *Atlas jezykowy dawnej Lemkowszczyzny*. [Linguistic atlas of the former Lemko region]. Lodz. Book. I–VIII. [in Ukrainian and Polish].

Стаття надійшла до редколегії: 01.10.2024

Схвалено до друку: 25.11.2024